

ANDIJON VILOYATIDA DEMOGRAFIK JARAYONLARNING STATISTIK TAHLILI

Abdullayev Ilyos Axmadovich

Toshkent amaliy fanlar universiteti, o'qituvchi
abdullayev.ilyos1986@gmail.com

Abdusalomova Dilnavoz Soibjon qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti, Moliya va moliyaviy texnologiyalar yo'nalishi
M23-01 guruh 4-bosqich talabasi
dilnavozabdusalomova8@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Andijon viloyatida yuz berayotgan demografik jarayonlar statistik jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda aholining soni va dinamikasi, tabiiy va mexanik harakati, tug'ilish va o'lim ko'rsatkichlari, nikoh va ajralish jarayonlari, shuningdek, aholining jinsiy va hududiy tarkibi kabi asosiy demografik ko'rsatkichlarning o'zgarish tendensiyalari o'rganilgan. Statistik tahlil asosida viloyat aholisining o'sish sur'atlari, shahar va qishloq aholisi nisbatidagi o'zgarishlar hamda hududiy demografik tafovutlar aniqlangan. Tadqiqotda demografik jarayonlarni baholashda statistik guruhlash, taqqoslash, dina mik qatorlar va nisbiy ko'rsatkichlardan foydalanilgan. Olingan natijalar Andijon viloyatida aholi sonining o'sishi, yuqori aholi zichligi va demografik jarayonlarning hududiy xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Tadqiqot natijalari hududiy ijtimoiy-iqtisodiy siyosatni shakllantirish, mehnat resurslarini prognozlash va demografik rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda foydalanilishi mumkin.

Kalit so'zlar: demografik jarayonlar, aholi soni, statistik tahlil, tug'ilish, o'lim, tabiiy o'sish, migratsiya, nikoh, ajralish, aholi zichligi, Andijon viloyati.

Abstract: This article provides a statistical analysis of demographic processes in the Andijan region. The study examines trends in key demographic indicators, including population size and dynamics, natural and mechanical population movement, birth and mortality rates, marriage and divorce rates, as well as the gender and territorial structure of the population. Based on statistical analysis, the study identifies population growth rates, changes in the ratio of urban and rural populations, and territorial differences in demographic development. Statistical grouping, comparative analysis, time-series analysis, and relative indicators were applied to assess the dynamics of demographic processes. The findings make it possible to identify the specific characteristics of population growth, high population density, and territorial differentiation of demographic processes in the Andijan region. The results can be used in developing regional socio-economic policies, forecasting labor resources, and formulating demographic development strategies.

Keywords: demographic processes, population size, statistical analysis, birth rate, mortality rate, natural increase, migration, marriage, divorce, population density, Andijan region.

Абстрактный: В статье проведен статистический анализ демографических процессов, происходящих в Андижанской области. В исследовании изучены тенденции изменения основных демографических показателей, включая численность и динамику населения, естественное и механическое движение населения, показатели рождаемости и смертности, брачность и разводимость, а также половую и территориальную структуру населения. На основе статистического анализа определены темпы роста численности населения области, изменения в соотношении городского и сельского населения, а также территориальные демографические различия. В процессе исследования применены методы статистической группировки, сравнения, анализа динамических рядов и относительных показателей. Полученные результаты позволяют определить особенности роста численности населения, высокой плотности населения и территориальной дифференциации демографических процессов в Андижанской области. Результаты исследования могут быть использованы при формировании региональной социально-экономической политики, прогнозировании трудовых ресурсов и разработке стратегий демографического развития.

Ключевые слова: демографические процессы, численность населения, статистический анализ, рождаемость, смертность, естественный прирост, миграция, брачность, разводимость, плотность населения, Андижанская область.

Kirish (Введение/Introduction).

Aholining soni, tarkibi va hududiy joylashuvi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasini belgilovchi muhim demografik omillardan biri hisoblanadi. Demografik jarayonlarning o'zgarishi mehnat resurslari shakllanishi, aholi bandligi, ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlariga bo'lgan talab, uy-joy va infratuzilma ehtiyojlari, ijtimoiy himoya tizimi hamda hududiy rivojlanish siyosatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli aholining tabiiy va mexanik harakati, tug'ilish va o'lim darajasi, nikoh va ajralish jarayonlari, yosh-jins tarkibi hamda aholi zichligidagi o'zgarishlarni statistik jihatdan chuqur o'rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston sharoitida demografik jarayonlarni hududlar kesimida o'rganish ayniqsa dolzarbdir. Chunki mamlakat hududlari tabiiy-demografik, iqtisodiy, ijtimoiy va geografik jihatdan bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi. Ushbu farqlar aholining o'sish sur'atlari, tabiiy

ko'payishi, migratsion faolligi, aholi zichligi va shahar-qishloq taqsimotida namoyon bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan, alohida hududlarning demografik rivojlanish tendensiyalarini statistik usullar asosida aniqlash hududiy ijtimoiy-iqtisodiy siyosatni ilmiy asoslash uchun muhimdir.

Andijon viloyati O'zbekistonning aholisi zich joylashgan hududlaridan biri bo'lib, unda demografik jarayonlarning intensivligi yuqori darajada namoyon bo'ladi. 2025-yil 1-oktabr holatiga viloyatning doimiy aholisi 3 507,2 ming kishini tashkil etib, bir yil davomida 1,8 foizga oshgan. 2025-yil yanvar-sentabr oylarida viloyatda 60,1 mingta tug'ilish va 12,4 mingta o'lim qayd etilib, tabiiy o'sish 47,7 ming kishini tashkil etgan. Shu davrda 6,6 ming kishi viloyatga ko'chib kelgan, 8,0 ming kishi esa ko'chib ketgan.

Viloyatdagi demografik yuklamaning muhim xususiyatlaridan biri aholi zichligining yuqoriligidir. Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra,

2025-yil 1-oktabr holatiga Andijon viloyatida 1 kvadrat kilometrda o'rtacha 815,6 kishi to'g'ri kelgan. Bu ko'rsatkich hududda aholining yuqori darajada konsratsiyalashganini va demografik jarayonlarni hududiy kesimda o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

Andijon viloyatida demografik jarayonlar nafaqat aholi sonining o'sishi, balki uning hududiy va tarkibiy o'zgarishlarida ham namoyon bo'lmoqda. Xususan, 2025-yil 1-aprel holatiga shahar aholisi 1 814,0 ming kishini, qishloq aholisi esa 1 660,1 ming kishini tashkil etgan. Erkaklar soni 1 760,0 ming, ayollar soni esa 1 714,1 ming kishiga teng bo'lgan. Mazkur ko'rsatkichlar viloyatdagi demografik jarayonlarning shahar va qishloq hududlari, shuningdek, jinsiy tarkib bo'yicha farqlanishini statistik jihatdan baholash imkonini beradi.

Demografik jarayonlarni statistik tahlil qilishda faqat mutlaq ko'rsatkichlarni aniqlash bilan cheklanib qolmasdan, ularning vaqt bo'yicha dinamikasi, o'sish sur'atlari, tarkibiy nisbatlari va hududlararo tafovutlarini aniqlash muhimdir. Bunda dinamik qatorlar, nisbiy va o'rtacha miqdorlar, statistik guruhlash, taqqoslash, indeks usuli hamda korrelyatsion-statistik tahlil kabi usullardan foydalanish demografik jarayonlarning rivojlanish qonuniyatlarini yanada chuqurroq ochib berish imkonini beradi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi Andijon viloyatida demografik jarayonlarning shakllanishi va rivojlanish tendensiyalarini statistik jihatdan baholash, asosiy demografik ko'rsatkichlarning dinamikasini aniqlash hamda hududiy demografik rivojlanishning o'ziga xos xususiyatlarini ilmiy asoslashdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: Andijon viloyati aholisi sonining dinamikasini tahlil qilish; tug'ilish, o'lim va tabiiy o'sish ko'rsatkichlarini baholash; migratsiya jarayonlarining demografik rivojlanishga ta'sirini aniqlash; nikoh va ajralish ko'rsatkichlari dinamikasini o'rganish; aholining jinsiy va hududiy tarkibini tahlil qilish; aholi zichligi va hududlararo demografik tafovutlarni aniqlash hamda olingan natijalar asosida hududning demografik rivojlanish istiqbollarini baholash.

Tadqiqotning ilmiy ahamiyati Andijon viloyatida demografik jarayonlarni yagona statistik tizimda kompleks baholash, ularning asosiy tendensiyalarini aniqlash va hududiy demografik siyosatni takomillashtirish uchun statistik-analitik asoslarni shakllantirish bilan belgilanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Обзор литературы/Literature review).

Demografik jarayonlarni statistik jihatdan o'rganish hududlarda aholi sonining o'zgarishi, tabiiy va mexanik harakati, yosh-jins tarkibi, urbanizatsiya hamda migratsiya jarayonlarining rivojlanish tendensiyalarini aniqlash imkonini beradi. Ayniqsa, aholi zichligi yuqori bo'lgan Andijon viloyatida demografik jarayonlarni kompleks statistik tahlil qilish hududning mehnat resurslari, ijtimoiy infratuzilmasi va iqtisodiy rivojlanish istiqbollarini baholashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Andijon viloyatining demografik holatiga bag'ishlangan tadqiqotlarda hudud aholisining barqaror o'sish tendensiyasi, shahar va qishloq aholisi nisbati, tabiiy ko'payish hamda migratsiya jarayonlari asosiy tadqiqot yo'nalishlari sifatida qaralgan. Xususan, Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi mutaxassislari tomonidan olib borilgan tahlilda 2024-yil boshida Andijon viloyati aholisi 3,394 mln kishini tashkil etgani, aholining 52,2 foizi shaharlarda istiqomat qilishi hamda viloyatda tabiiy ko'payishning yuqori darajasi mavjudligi qayd etilgan [1]. Mazkur tadqiqot hududiy demografik tafovutlarni aniqlash va ularning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini baholash uchun muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

O'roqov F. tomonidan olib borilgan tadqiqotda Andijon viloyati aholisining dinamikasi va tarkibiy o'zgarishlari statistik nuqtayi nazardan tahlil qilingan. Muallif tabiiy ko'payish bilan bir qatorda migratsiya jarayonlari ham aholi tarkibining shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi [2]. Tadqiqotning muhim jihati shundaki, unda demografik o'zgarishlarni faqat tug'ilish va o'lim ko'rsatkichlari orqali emas, balki mexanik harakat bilan birgalikda baholash zarurligi asoslangan.

Payzullayev M.A. va Turg'unova M.T. tadqiqotida Andijon viloyatining qishloq joylaridagi demografik jarayonlarning ijtimoiy-

iqtisodiy oqibatlari o'rganilgan. Mualliflar tug'ilish, o'lim, tabiiy o'sish, nikoh va ajralish, migratsiya hamda aholi zichligi ko'rsatkichlarini qishloq hududlarining mehnat resurslari va infratuzilmaviy ehtiyojlari bilan bog'liq holda tahlil qilganlar [3]. Ushbu yondashuv demografik jarayonlarni hududiy va ijtimoiy-iqtisodiy omillar bilan integratsiyalashgan holda tadqiq etish zarurligini ko'rsatadi.

O'zbekiston Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari hududlar bo'yicha demografik jarayonlarning muntazam statistik monitoringini amalga oshirish uchun muhim empirik manba hisoblanadi. Xususan, rasmiy statistik ma'lumotlarda Andijon viloyati doimiy aholisi 2025-yil 1-yanvar holatiga 3,461 mln kishini tashkil etgani va shahar aholisi ulushi 52,2 foizga yetgani qayd etilgan [4]. Ushbu ma'lumotlar aholi sonining uzoq muddatli dinamikasini baholash, urbanizatsiya jarayonlarini aniqlash va hududlararo taqqoslashlar olib borish imkonini beradi.

Milliy statistika qo'mitasining keyingi ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yil 1-aprel holatida Andijon viloyatining doimiy aholisi 3,4741 mln kishiga yetgan. Aholining 1,8140 mln nafari shaharlarda, 1,6601 mln nafari qishloq joylarda istiqomat qilgan [5]. Mazkur ko'rsatkichlar hududda urbanizatsiya jarayoni va aholi joylashuvining o'ziga xos xususiyatlarini statistik baholash uchun muhim hisoblanadi.

2025-yil 1-iyul holatidagi rasmiy statistik ma'lumotlarda Andijon viloyati aholisi 3,4879 mln kishiga yetgani, erkaklar 1,7671 mln, ayollar esa 1,7208 mln kishini tashkil qilgani ko'rsatilgan [6]. Shuningdek, shahar aholisi 1,8216 mln, qishloq aholisi esa 1,6663 mln kishini tashkil etgan. Mazkur ma'lumotlar aholi sonining o'sishi bilan birga uning jinsiy va hududiy tarkibidagi o'zgarishlarni baholash imkonini beradi.

Andijon viloyatining demografik jarayonlarini tahlil qilishda aholi zichligi ko'rsatkichi ham alohida ahamiyatga ega. Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2024-yil 1-oktabr holatida viloyatda aholi zichligi 1 km² ga o'rtacha 801,3 kishini tashkil etgan [7]. Aholi zichligining yuqoriligi hududning mehnat bozori, uy-joy, transport, ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa ijtimoiy infratuzilma tizimlariga bo'lgan talabini oshiruvchi muhim demografik omil sifatida qaralishi mumkin.

Andijon shahri misolida olib borilgan statistik tahlillar ham hududiy demografik jarayonlarning differensial xususiyatlarini ko'rsatadi. 2025-yil 1-aprel holatida Andijon shahri aholisi 495 ming kishini tashkil etib, bir yil davomida 2,3 foizga oshgan. Shu davrda tug'ilish, o'lim, migratsiya, nikoh va ajralish ko'rsatkichlari ham qayd etilgan [8]. Ushbu ma'lumotlar viloyat miqyosidagi umumiy tendensiyalar bilan shahar demografik jarayonlari o'rtasidagi farqlarni aniqlash uchun muhimdir.

SIAT statistik ma'lumotlar bazasida Andijon viloyatining aholi tarkibi bo'yicha uzoq muddatli dinamik qatorlarning mavjudligi demografik jarayonlarni vaqt qatori usullari yordamida tadqiq etish imkoniyatlarini kengaytiradi. Jumladan, 2026-yilda yangilangan ma'lumotlarda Andijon viloyatining shahar va qishloq aholisi, shuningdek, jinsiy tarkibi bo'yicha ko'p yillik ma'lumotlar keltirilgan [9]. Bunday statistik qatorlar asosida trendlarni aniqlash, o'rtacha yillik o'sish sur'atlarini hisoblash, strukturaviy siljishlarni baholash va kelgusidagi demografik ko'rsatkichlarni prognozlash mumkin.

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Andijon viloyatida demografik jarayonlarning ayrim jihatlar — aholi soni dinamikasi, tug'ilish va o'lim, migratsiya, urbanizatsiya, aholi zichligi va qishloq joylaridagi demografik muammolar — alohida tadqiq etilgan. Biroq mazkur jarayonlarni yagona statistik tizimda, vaqt qatorlari, tabiiy va mexanik harakat ko'rsatkichlari, jins-yosh tarkibi, urbanizatsiya va hududiy differensiallashuvni o'zaro bog'lagan holda kompleks baholash masalasi yetarlicha tizimlashtirilmagan. Shu jihatdan, Andijon viloyatida demografik jarayonlarni zamonaviy statistik usullar asosida kompleks tahlil qilish ushbu tadqiqotning asosiy ilmiy yo'nalishini belgilaydi.

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Методы/Methods).

Mazkur tadqiqotda Andijon viloyatida kechayotgan demografik jarayonlarni kompleks statistik baholashga yo'naltirilgan metodologik yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqotning obyekt sifatida Andijon viloyatining demografik jarayonlari, predmeti sifatida esa aholi soni va tarkibining o'zgarishi, tug'ilish, o'lim, tabiiy o'sish, migratsiya, nikoh va nikohdan ajralish jarayonlarining statistik xususiyatlari belgilandi.

Tadqiqotning axborot bazasini O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi, Andijon viloyati statistika boshqarmasi hamda rasmiy statistik ma'lumotlar bazalarida e'lon qilingan demografik ko'rsatkichlar tashkil etdi. Mazkur ma'lumotlar tug'ilish va o'lim holatlari, nikoh va ajralishlar, ko'chib kelish va ko'chib ketish jarayonlari bo'yicha shakllantiriladi. Rasmiy metodologik ma'lumotlarga ko'ra, demografik statistika tegishli fuqarolik holati dalolatnomalari hamda migratsiyaning statistik hisob ma'lumotlari asosida shakllantiriladi.

Tadqiqotda, avvalo, statistik kuzatish usuli orqali demografik jarayonlarga oid rasmiy statistik ma'lumotlar shakllantirildi va tizimlashtirildi. Ushbu usul tadqiqot uchun zarur bo'lgan aholi soni, tug'ilish, o'lim, migratsiya, nikoh va ajralish ko'rsatkichlarini yagona axborot bazasida jamlash imkonini berdi.

Guruhlash usuli yordamida demografik ko'rsatkichlar vaqt davrlari, shahar va qishloq aholisi, erkaklar va ayollar hamda hududiy birliklar kesimida guruhlandi. Mazkur yondashuv Andijon viloyati hududlaridagi demografik tafovutlarni aniqlash va aholining joylashuvi hamda tarkibidagi farqlarni baholash imkonini berdi.

Dinamik qatorlar usuli aholi soni va asosiy demografik ko'rsatkichlarning vaqt davomida o'zgarish tendensiyalarini aniqlash uchun qo'llanildi. Bunda aholining ko'payish yoki kamayish yo'nalishlari, tug'ilish va o'lim ko'rsatkichlaridagi o'zgarishlar hamda migratsiya jarayonlarining dinamikasi tahlil qilindi. 2025-yil ma'lumotlarida Andijon viloyati aholisi o'sishda davom etgani, shu bilan birga tug'ilishlar sonida oldingi davrga nisbatan pasayish kuzatilgani rasmiy statistik ma'lumotlarda qayd etilgan.

Taqqoslash usuli orqali turli davrlardagi demografik ko'rsatkichlar hamda viloyatning tuman va shaharlari o'rtasidagi farqlar baholandi. Ushbu usul demografik rivojlanishning hududiy jihatdan bir xil kechmasligini aniqlash, yuqori va past ko'rsatkichlarga ega hududlarni ajratib ko'rsatish imkonini beradi.

Nisbiy va o'rtacha miqdorlar usuli yordamida aholi tarkibidagi shahar va qishloq aholisi, erkaklar va ayollar ulushi, shuningdek, demografik jarayonlarning intensivligi baholandi. Bunday ko'rsatkichlar hududdagi demografik jarayonlarning mutlaq qiymatlaridan tashqari, ularning nisbiy ahamiyatini ham aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqotda demografik koeffitsiyentlar tahlili ham qo'llanildi. Tug'ilish, o'lim va tabiiy o'sishning aholiga nisbatan intensivligi baholanib, demografik jarayonlarning hududiy va davriy xususiyatlari aniqlandi. Mazkur yondashuv faqat aholi sonini emas, balki aholining tabiiy harakatini ham chuqurroq baholash imkonini beradi. 2025-yil yanvar–iyun oylarida viloyatda 35,9 mingta tug'ilish va 8,1 mingta o'lim qayd etilib, tabiiy o'sish 27,8 ming kishini tashkil etgan.

Migratsion tahlil orqali Andijon viloyatiga ko'chib kelgan va viloyatdan ko'chib ketgan aholi o'rtasidagi farq hamda uning umumiy demografik o'sishga ta'siri o'rganildi. Bu yondashuv tabiiy o'sish bilan bir qatorda mexanik harakatning ham aholi soni shakllanishidagi rolini aniqlash imkonini berdi.

Strukturaviy tahlil yordamida aholining jinsiy, hududiy va urbanizatsion tarkibi o'rganildi. Xususan, shahar va qishloq aholisi nisbatining o'zgarishi, erkaklar va ayollar sonining hududiy taqsimoti hamda tumanlar bo'yicha aholi konsentratsiyasi baholandi.

Hududiy-statistik tahlil orqali Andijon viloyatining tuman va shaharlari demografik ko'rsatkichlari o'zaro taqqoslandi. Masalan, 2025-yil 1-iyul holatiga Shahrixon tumanida doimiy aholi 333,8 ming kishini tashkil etgan bo'lib, aholining bir yil davomida 2,0 foizga o'sgani qayd etilgan. Bunday hududiy ma'lumotlar viloyat ichidagi demografik differensiallashuvni aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalarini yanada aniqroq ifodalash maqsadida jadval, grafik va diagrammalardan foydalanish ko'zda tutildi. Ular orqali aholi sonining dinamikasi, tabiiy o'sish, migratsiya, tug'ilish va o'lim ko'rsatkichlarining o'zgarishi hamda hududlar o'rtasidagi tafovutlar vizual tarzda aks ettirildi.

Shuningdek, tadqiqotda statistik umumlashtirish va tizimli yondashuv tamoyillaridan foydalanildi. Demografik jarayonlar alohida ko'rsatkichlar sifatida emas, balki o'zaro bog'liq yagona tizim sifatida ko'rib chiqildi.

Bunda aholi soni, tabiiy harakat, mexanik harakat, jinsiy va hududiy tarkib hamda urbanizatsiya jarayonlari o'zaro bog'liqlikda tahlil qilindi.

Umuman olganda, tanlangan metodologik yondashuv Andijon viloyatidagi demografik jarayonlarni dinamik, tarkibiy, hududiy va taqqoslama statistik tahlil asosida baholash imkonini beradi. Mazkur metodologiya orqali hududdagi demografik o'zgarishlarning asosiy tendensiyalarini aniqlash, mavjud hududiy tafovutlarni baholash va ularning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini asoslash imkoniyati yaratiladi.

Tahlil va natijalarlar (Анализ и результаты/Analysis and results).

Andijon viloyatida demografik jarayonlarning statistik tahlili aholi sonining o'zgarishi, tabiiy harakat, migratsiya, jins va yashash joylari bo'yicha tarkib hamda aholi zichligi kabi ko'rsatkichlarni o'zaro bog'liq holda baholash imkonini beradi. Rasmiy statistik ma'lumotlar hududda aholining barqaror ko'payib borayotganini, biroq tug'ilish sur'atlarida so'nggi davrda pasayish kuzatilganini ko'rsatadi.

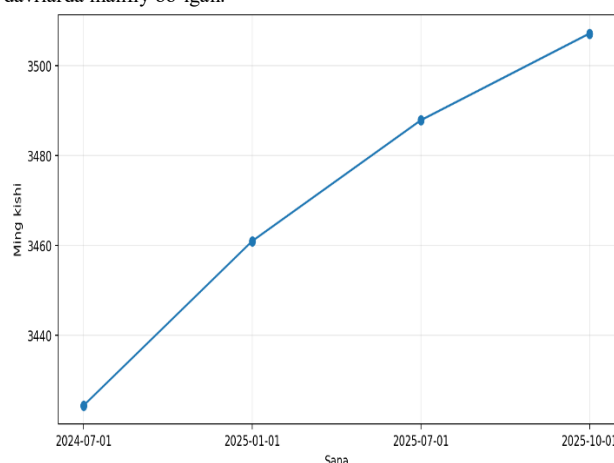
2025-yil 1-iyul holatiga Andijon viloyatining doimiy aholisi 3 487,9 ming kishini tashkil etgan va bir yil oldingi davrga nisbatan 1,9 foizga oshgan. Shundan 1 821,6 ming kishi shahar joylarida, 1 666,3 ming kishi qishloq joylarida istiqomat qilgan. Erkaklar 1 767,1 ming, ayollar 1 720,8 ming kishini tashkil etgan. Bu ko'rsatkichlar hududda shahar aholisi ulushi biroz yuqori ekanini hamda gender tarkibida erkaklar salmog'i nisbatan kattaligini ko'rsatadi.

1-jadval.

Andijon viloyati doimiy aholisi dinamikasi¹

Davr	Aholi, ming kishi	Oldingi davrga o'zgarish	Izoh
2024-yil 1-iyul	3 424,4	—	Bazaviy davr
2025-yil 1-yanvar	3 461,0	+36,6 ming	Yillik o'sish 2,0%
2025-yil 1-iyul	3 487,9	+26,9 ming	Yillik o'sish 1,9%
2025-yil 1-oktabr	3 507,2	+19,3 ming	Yillik o'sish 1,8%

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, 2025-yil davomida aholi sonining o'sishi izchil davom etgan. 2025-yil 1-oktabr holatida aholi 3,507,2 ming kishiga yetgan. Bu ko'rsatkich 2024-yil 1-oktabrga nisbatan 61,7 ming kishiga yoki 1,8 foizga ko'paygan. Demografik o'sishning asosiy manbai tabiiy ko'payish bo'lib, migratsiya saldosi esa ayrim davrlarda manfiy bo'lgan.

1-rasm. Andijon viloyati doimiy aholisi sonining o'zgarishi²

2025-yil yanvar–iyun oylarida viloyatda 35,9 ming tirik tug'ilish va 8,1 ming vafot etish holati qayd etilgan. Natijada tabiiy o'sish 27,8 ming kishini tashkil qilgan. Shu davrda viloyatga 4,1 ming kishi ko'chib kelgan, 5,0 ming kishi esa ko'chib ketgan. Demak, migratsiya saldosi manfiy bo'lib, -0,9 ming kishini tashkil etgan.

¹ Muallif ishlanmasi

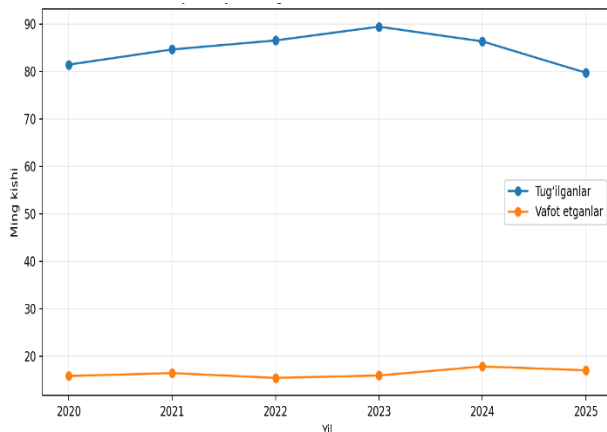
² Muallif ishlanmasi

2-jadval.

2025-yil yanvar–iyun oylarida asosiy demografik ko'rsatkichlar³

Ko'rsatkich	Miqdor	Tahliliy mazmun
Tug'ilganlar	35,9 ming	Tabiiy o'sishning asosiy manbai
Vafot etganlar	8,1 ming	Tug'ilishdan ancha past
Tabiiy o'sish	27,8 ming	Aholi o'sishini ta'minlovchi omil
Ko'chib kelganlar	4,1 ming	Migratsiya oqimining kirish qismi
Ko'chib ketganlar	5,0 ming	Kirishdan yuqori
Migratsiya saldos	-0,9 ming	Manfiy migratsion saldo
Nikohlar	7,5 ming	Oilaviy-demografik jarayon
Ajralishlar	2,4 ming	Nikohlarning qariyb uchdan bir qismi

Tug'ilish va o'lim dinamikasini uzoqroq davr kesimida ko'rish demografik jarayonlarning yo'nalishini aniqroq baholash imkonini beradi. 2020–2025-yillarda tug'ilganlar soni 81,4 mingdan 79,7 mingga o'zgargan. Eng yuqori ko'rsatkich 2023-yilda 89,4 ming kishini tashkil etgan. 2025-yilda esa tug'ilish 79,7 ming kishiga tushgan. Vafot etganlar soni 2024-yildagi 17,8 mingdan 2025-yilda 17,0 mingga kamaygan.

2-rasm. Tug'ilganlar va vafot etganlar sonining dinamikasi, 2020–2025-yillar⁴

3-jadval.

Tug'ilish va o'lim ko'rsatkichlari, 2020–2025-yillar⁵

Yil	Tug'ilganlar, ming kishi	Vafot etganlar, ming kishi
2020	81,4	15,8
2021	84,6	16,4
2022	86,5	15,4
2023	89,4	15,9
2024	86,3	17,8
2025	79,7	17,0

Jinsiy tarkib bo'yicha 2025-yil 1-iyul holatida erkaklar ulushi 50,7 foiz, ayollar ulushi 49,3 foizni tashkil etgan. Tug'ilish tarkibida ham o'g'il bolalar soni yuqori: 2025-yil davomida 41,2 ming o'g'il va 38,5 ming qiz bola tug'ilgan. Bu nisbat demografik jihatdan tabiiy jinsiy nisbatga mos keluvchi holat sifatida baholanishi mumkin.

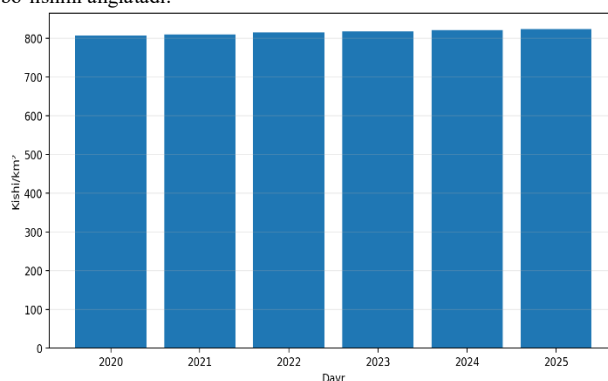
Yashash joylari bo'yicha tarkib ham hududning demografik xususiyatlarini ochib beradi. 2025-yil 1-iyul holatida shahar aholisi 1 821,6 ming kishi yoki 52,2 foizni, qishloq aholisi 1 666,3 ming kishi yoki 47,8 foizni tashkil etgan. Shunday qilib, shahar aholisi qishloq aholisidan qariyb 155,3 ming kishiga ko'p. Bu holat urbanizatsiya jarayonlarining Andijon viloyati demografik tizimidagi ahamiyatini ko'rsatadi.

4-jadval.

2025-yil 1-iyul holatiga aholining jins va yashash joylari bo'yicha tarkibi⁶

Tarkib	Ming kishi	Ulushi, %
Erkaklar	1 767,1	50,7
Ayollar	1 720,8	49,3
Shahar aholisi	1 821,6	52,2
Qishloq aholisi	1 666,3	47,8

Aholi zichligi Andijon viloyatining asosiy demografik xususiyatlaridan biridir. SIAT ma'lumotlariga ko'ra, zichlik 2025-yil I choragidagi 807,5 kishidan 2026-yil II choragida 824,1 kishigacha oshgan. Bu davrda ko'rsatkich 16,6 kishiga, ya'ni qariyb 2,1 foizga oshgan. Zichlikning yuqoriligi hududiy infratuzilma, uy-joy, transport, bandlik, maktab va tibbiyot xizmatlariga bo'lgan talabning yuqori bo'lishini anglatadi.

3-rasm. Andijon viloyatida aholi zichligi dinamikasi, 2025–2026-yillar⁷

Andijon shahri viloyatning eng yirik demografik markazi hisoblanadi. 2025-yil 1-iyul holatiga shahar aholisi 497,5 ming kishini tashkil etgan. 2025-yil yanvar–iyun oylarida shaharda 6,9 ming tug'ilish, 1,5 ming vafot etish holati qayd etilgan; migratsiyada 1,0 ming kishi ko'chib kelgan va 1,2 ming kishi ko'chib ketgan. Ushbu ko'rsatkichlar shaharning yuqori demografik salohiyati bilan birga migratsion harakatchanlik ham yuqori ekanini ko'rsatadi. □ cite □ turn0search0 □

Umuman olganda, statistik tahlil natijalari Andijon viloyatida demografik o'sishning asosiy drayveri tabiiy ko'payish ekanini ko'rsatadi. Shu bilan birga, tug'ilishning 2025-yilda 79,7 ming kishigacha pasayishi kelgusida demografik o'sish sur'atlarini muntazam kuzatishni talab qiladi. Migratsiya saldosining manfiyligi esa hududlararo mehnat migratsiyasi, bandlik va daromadlar farqi bilan bog'liq omillarni chuqur o'rganish zarurligini ko'rsatadi. □ cite □ turn0search24 □ turn0search25 □

Tahliliy jihatdan, demografik siyosatni ishlab chiqishda faqat aholi sonining o'sishini emas, balki uning hududiy joylashuvi, yosh tarkibi, tabiiy harakat, migratsiya, nikoh-ajralish jarayonlari va aholi zichligini kompleks baholash maqsadga muvofiq. Ayniqsa, zich aholili hududlarda ijtimoiy infratuzilmani kengaytirish, yosh oilalarni qo'llab-quvvatlash, bandlikni oshirish va ichki migratsiyani hududiy rivojlanish siyosati bilan uyg'unlashtirish muhim hisoblanadi.

Xulosa va takliflar (Выводы и предложения/Conclusion).

O'tkazilgan statistik tahlil natijalari Andijon viloyatida demografik jarayonlar o'zaro bog'liq va murakkab tizim sifatida shakllanayotganini ko'rsatdi. Tadqiqot davomida aholi soni va dinamikasi, tug'ilish va o'lim, tabiiy ko'payish, migratsiya, nikoh va ajralish, aholining jinsiy hamda hududiy tarkibi kabi asosiy demografik ko'rsatkichlar kompleks tahlil qilindi.

Tahlil natijalariga ko'ra, Andijon viloyatida aholining mutlaq soni barqaror o'sish tendensiyasiga ega. 2026-yil 1-yanvar holatiga doimiy aholi soni 3 521,8 ming kishini tashkil etib, bir yil davomida 1,8 foizga oshgan. 2025-yilda 79,7 ming nafar bola tug'ilgan, 16,9 ming kishi vafot etgan va tabiiy o'sish 62,7 ming kishini tashkil etgan.

³ Muallif ishlanmasi⁴ Muallif ishlanmasi⁵ Muallif ishlanmasi⁶ Muallif ishlanmasi⁷ Muallif ishlanmasi

Shu bilan birga, demografik o'sishning asosiy manbai tabiiy ko'payish bo'lib qolayotgan bo'lsa-da, migratsiya jarayonlari ushbu o'sishni qisman cheklavchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda. 2025-yilda viloyatga 7,9 ming kishi ko'chib kelgan bo'lsa, 9,8 ming kishi ko'chib ketgan. Natijada migratsiya saldosi manfiy shakllangan.

Tadqiqotning yana bir muhim natijasi shundan iboratki, viloyatda tug'ilish darajasining yuqoriligi aholi takror barpo bo'lishi uchun muhim demografik zamin yaratmoqda. Biroq tug'ilish ko'rsatkichlarining so'nggi davrdagi pasayish tendensiyasi kelgusida tabiiy o'sish sur'atlariga ta'sir qilishi mumkin. Shu sababli tug'ilishning nafaqat miqdoriy, balki yosh guruhlari, oilaviy holat, hududiy joylashuv va ijtimoiy-iqtisodiy omillar bo'yicha ham muntazam monitoringini yo'lga qo'yish zarur.

Viloyatda aholi zichligining yuqoriligi ham alohida e'tibor talab qiladigan omildir. Aholi sonining o'sishi sharoitida uy-joy, ta'lim, tibbiyot, transport, kommunal xizmatlar va mehnat bozoriga bo'lgan talab ham mutanosib ravishda ortadi. Shu sababli demografik prognozlar hududiy infratuzilmani rivojlantirish dasturlarining asosiy tarkibiy qismi bo'lishi lozim.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi:

1. Demografik monitoringning hududiy tizimini takomillashtirish.

Viloyat va tumanlar kesimida aholi soni, tug'ilish, o'lim, migratsiya, nikoh va ajralish ko'rsatkichlarini yagona statistik monitoring tizimida muntazam kuzatib borish maqsadga muvofiq. Bunda faqat mutlaq ko'rsatkichlar emas, balki nisbiy va tarkibiy ko'rsatkichlardan ham foydalanish zarur.

2. Demografik prognozlash tizimini kuchaytirish.

Aholining kelgusidagi soni va tarkibini baholashda tug'ilish, o'lim va migratsiya dinamikasi asosida qisqa, o'rta va uzoq muddatli demografik prognozlarni ishlab chiqish taklif etiladi. Prognoz natijalari hududiy rivojlanish dasturlari bilan bevosita bog'lanishi kerak.

3. Migratsiyaning manfiy saldosi kamaytirish.

Viloyatdan aholining ko'chib ketish sabablarini tumanlar va yosh guruhlari kesimida o'rganish, ayniqsa mehnatga layoqatli yoshdagi aholining migratsiyasini kamaytirish uchun yangi ish o'rinlari yaratish, kasbiy tayyorgarlik va yuqori daromadli bandlik imkoniyatlarini kengaytirish zarur.

4. Yoshlar migratsiyasini statistik jihatdan chuqur o'rganish.

Mehnat va ta'lim maqsadidagi migratsiyani alohida statistik segment sifatida shakllantirish taklif etiladi. Bu hududdan chiqib ketayotgan aholining yoshi, jinsi, ma'lumoti, kasbi va migratsiya yo'nalishlarini aniqlash imkonini beradi.

5. Tug'ilish dinamikasini hududiy differensial tahlil qilish.

Tug'ilish ko'rsatkichlarini faqat viloyat miqyosida emas, balki har bir tuman va shahar kesimida baholash lozim. Ayniqsa, tug'ilish darajasi pasayayotgan hududlarni aniqlab, ularda demografik vaziyatga ta'sir etuvchi ijtimoiy-iqtisodiy omillarni chuqur tahlil qilish maqsadga muvofiq.

6. Aholi zichligi yuqori hududlar uchun alohida rejalashtirish mexanizmini joriy etish.

Demografik bosim yuqori bo'lgan hududlarda yangi uy-joy massivlari, maktablar, maktabgacha ta'lim tashkilotlari, tibbiyot muassasalari va transport infratuzilmasiga bo'lgan kelgusidagi ehtiyojni demografik prognozlar asosida oldindan hisoblash zarur.

7. Demografik ma'lumotlarni raqamlashtirish va vizuallashtirishni kengaytirish.

Demografik ko'rsatkichlarni elektron ma'lumotlar bazasida shakllantirish, avtomatik statistik jadvallar va interaktiv grafiklarni yaratish orqali hududiy demografik jarayonlarni tezkor monitoring qilish imkoniyatlarini kengaytirish taklif etiladi. Bu boshqaruv qarorlarini qabul qilishda statistik ma'lumotlardan foydalanish samaradorligini oshiradi.

8. Nikoh va ajralish jarayonlarini demografik siyosat bilan bog'lash.

Nikohlar va nikohdan ajralishlar dinamikasini yosh, hudud, nikoh davomiyligi va oilaviy tarkib bo'yicha chuqur o'rganish zarur. Mazkur ma'lumotlar oilaviy-demografik siyosatni takomillashtirish uchun muhim axborot bazasini shakllantiradi. 2025-yilda viloyatda 23,0 mingta nikoh va 5,0 mingta nikohdan ajralish qayd etilgani ushbu yo'nalishning dolzarbligini ko'rsatadi.

9. Tumanlar bo'yicha "demografik profil" shakllantirish.

Har bir tuman va shahar uchun aholi soni, o'sish sur'ati, tug'ilish, o'lim, tabiiy o'sish, migratsiya, urbanizatsiya va aholi zichligi kabi indikatorlarni birlashtirgan yagona "Demografik profil" ishlab chiqish taklif etiladi. Bu hududlarni demografik tipologiyalash va differensial siyosat yuritish imkonini beradi.

10. Demografik ko'rsatkichlarni iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan integratsiyalash.

Demografik jarayonlarni bandlik, daromadlar, investitsiyalar, uy-joy qurilishi, ta'lim va sog'liqni saqlash ko'rsatkichlari bilan o'zaro bog'liq holda tahlil qilish zarur. Bunday yondashuv demografik o'zgarishlarning hududiy iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini aniqlash imkonini beradi.

Umuman olganda, Andijon viloyatida demografik vaziyatni "aholi sonining o'sishi – tabiiy ko'payish – migratsiya – hududiy zichlik – ijtimoiy infratuzilma – mehnat bozori" o'zaro bog'liqligi asosida baholash maqsadga muvofiq. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, viloyatdagi demografik o'sish hozircha ijobiy xarakterga ega bo'lsa-da, tug'ilishning pasayishi va migratsiya saldosi manfiyligi kelgusida alohida statistik monitoringni talab etadi.

Shu nuqtayi nazardan, Andijon viloyatining demografik siyosati faqat aholi sonini ko'paytirishga emas, balki aholining hududiy joylashuvi, sifat tarkibi, mehnat salohiyati, migratsion harakatchanligi va ijtimoiy infratuzilmaga bo'lgan ehtiyojini muvozanatlashtirishga yo'naltirilishi lozim. Mazkur yondashuv hududning uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ilmiy-statistik jihatdan asoslashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar (Литературы/ References):

- [1] Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi. Andijon viloyatining demografik holati tahlili. 2024.
- [2] O'roqov F.O. Andijon viloyati aholisining dinamik va tarkibiy tahlili // Ta'lim taraqqiyoti. 2025. Vol. 1, №2. B. 83–92.
- [3] Payzullayev M.A., Turg'unova M.T. Andijon viloyati qishloq joylar demografik jarayonlarining ijtimoiy-iqtisodiy muammolari // Universal xalqaro ilmiy jurnal. 2026.
- [4] O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Andijon viloyatining doimiy aholisi qanchaga etdi? 2025.
- [5] Andijon viloyati statistika boshqarmasi. Andijon viloyati doimiy aholisining tarkibi. 2025.
- [6] Andijon viloyati statistika boshqarmasi. Viloyatimiz aholisi 63,4 ming kishiga ko'paygan. 2025.
- [7] Andijon viloyati statistika boshqarmasi. Andijon viloyatida aholi zichligi. 2024.
- [8] Andijon viloyati statistika boshqarmasi. Andijon shahrining demografik holati. 2025.
- [9] O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. SIAT — Aholining hududlar va yashash joylari bo'yicha statistik ma'lumotlar bazasi. 2026.